

Олександра Касьянова, канд. філол. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0002-4351-412X

e-mail: kasianova.oleksandra@knu.ua

Навчально-науковий інститут філології

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЯК ЗВУЧИТЬ ВАСИЛЬ ЗЕМЛЯК? (за матеріалами аудіокниги "Тихоня", озвученої Лесею Вакулюк)

Йдеться про артикуляційно-акустичні особливості губних приголосних, визначені в мовленні телеведучої Лесі Вакулюк, яка озвучила оповідання "Тихоня" Василя Земляка. Схарактеризовано діапазон реалізації лабіальних консонантів телеведучої, мовлення якої, з одного боку, можна вважати зразком української літературної мови із реальним типовим відображенням літературної норми, тобто зі збереженням якісних типових рис губних фонем, а, з другого боку, демонструє її індивідуальні особливості, соціальні та територіальні детермінанти. Стаття є продовженням вивчення реалізації лабіальних консонантів української мови, дослідження діапазону звукових реалізацій яких було розпочато ще в 2013 році.

Ключові слова: мовлення, звук, губний, лабіальний, приголосний, експериментально-фонетичний метод, акустичний прийом, норма.

Історія дослідження питання. Фонетична нормативність є одним з основних складників культури українського мовлення. Звукова система хоч і найстійкіша до змін і новацій, але лінгвісти спостерігають тенденцію кількох останніх десятиліть до зниження загального рівня якості вимови, що пов'язано з тривалими українсько-російськими міжмовними взаєминами. Інтерес до вивчення нормативності мови/мовлення виник в Україні ще в 20-30-х роках ХХ століття, про що свідчать праці фонетистів О. Синявського, О. Курило, Є. Тимченка. А вивчення лінгвальної інтерференції переважно на лексичному рівні спостерігаємо у 80-х роках ХХ століття, коли українські мовознавці починають досліджувати суспільну природу української літературної мови (у синхронії та в діахронії)

(Б. Ажнюк, В. Радчук, І. Фаріон), соціальну диференціацію української мови (Л. Ставицька), мовну ситуацію в незалежній Україні, мовну політику країни (Л. Масенко) тощо. У 90-х роках ХХ століття Ю. Жлуктенко, О. Чередниченко, Л. Прокопова, О. Семенець і Н. Тоцька розвивають в Україні соціофонетичний підхід до вивчення мовних/мовленнєвих явищ. Так, Л. Прокопова зазначала, що в дискусіях про перспективи та основні напрямки розвитку літературної норми неминуче виникало питання про те, який соціолект або діалект впливає на формування норм мови та мовлення [4, с. 163]. Так актуальним став перегляд вже напрацьованих теоретичних матеріалів з урахуванням діяльнісного підходу до мовних явищ. У працях А. Багмут, В. Берковець, Т. Бровченко, О. Бас-Кононенко, П. Вовк, З. Дудник, О. Іщенко, Н. Плющ, Л. Прокопової, Н. Тоцької, Л. Українець та інших простежуються порушення проблеми взаємозв'язку мови й мовлення, змінності фонетичних одиниць, спричиненої дією індивідуальних, внутрішньо системних та соціальних чинників.

Актуальність. На сьогодні інтерес до вивчення мовлення в "соціальному контексті" збільшився, однак досі лишається актуальним перегляд вимовних норм для вивчення індивідуального породження мовлення, показового з погляду типовості й індивідуальності. Адже мовні зміни можна помітити в індивідуальних мовних системах, бо вони не є випадковим явищем, а зумовлені рядом чинників, вплив яких проявляється в межах соціальних груп, кожен мовець яких є показовим щодо засвоєння вимовної норми, дотримання та її варіативності, що простежується в мовленнєвих актах у мовленні носіїв мови як лінійному поєднанню звуків, зумовлених внутрішньою системною і природною (породжених за законами фізіології та біології) мовленнєвою діяльністю, на яку впливають соціальні чинники. Інтерес до вивчення реалізації саме губних консонантів спричинений тим, що в мовленні українців помічаємо заміну **в** на **ф**, що є свідченням інтерференційного впливу – російського позиційного оглушення дзвінких шумних приголосних. Така заміна є грубим порушенням українських орфоепічних норм. У російській мові існує кореляційна пара за ознакою дзвінкий-

глухий [v] – [f] на відміну від української мови, у якій на початку слова, перед приголосним і в кінці слова після голосного фонема /в/ воказується, тобто позбувається й тієї невеликої частки шуму, притаманного лабіальному консонанту [1, с. 103–114]. Саме ця давня риса, за Ю. Мосенкісом [2], протиставляє нашу мову з російською.

З огляду на це в статті схарактеризуємо індивідуальну мовну систему представниці західного регіону України – телеведучої Лесі Вакулук, яка озвучила малу прозу Василя Земляка, що є **об'єктом** нашої розвідки. **Предмет** – реалізація губних приголосних фонем української мови в мовленні телеведучої.

Обраний інформант відповідно до соціофонетичних методик показовий з погляду кількох критеріїв – регіонального (місто Ходорів Львівської області), вікового – молодь, професійного – фахівець публічного мовлення, який ознайомлений з артикуляційною базою української мови та орфоепічними нормами, а тому мовлення телеведучої має відобразити типові риси української літературної мови.

Вивчення реалізації лабіальних консонантів є продовженням дослідження, яке розпочато ще в 2013 році [3].

Методологія дослідження. Мовлення Лесі Вакулук вивчалось з урахуванням методології соціофонетичних розвідок, за якою не існує мовця в колективі, який би не використовував у своєму мовленні варіантів. Якщо сегмент вивчається дослідником у різних позиційно-комбінаторних контекстах, то навіть одинична відмінність якогось сегмента може бути показовою щодо соціальної варіативності [3, с. 35].

У ході дослідження ми застосували **експериментально-фонетичний метод**, зокрема акустичний прийом – осцилографування та спектрографування й слуховий аналіз. Осцилографування та спектрографування здійснювали завдяки комп'ютерній програмі Praat, яка дозволяє дослідникові в одному вікні бачити й осцилограму, й спектрограму. Аналіз спектрограм та осцилограм здійснювали на рівні загальної фонетики, оскільки акустичні параметри приголосних менш стабільні, бо під час їхньої реалізації і в процесі функціонування всі ознаки консонантів

виявляють різне співвідношення та розподіл як у межах одного сегмента, так і в у межах інтегрованих [5, с. 83]. Такий спосіб аналізу можна застосовувати для збору даних з метою докладного вивчення сегментів із застосуванням комплексу прийомів експериментально-фонетичного методу в майбутньому.

Тривалість опрацьованого аудіо, яке брали для аналізу, складає 20 хвилин і 40 секунд. Слід зазначити, що акустичний аналіз відбувався в кілька етапів: 1. Сегментування й вимірювання акустичних параметрів; інтерпретація узагальнених даних з урахуванням артикуляційних особливостей досліджуваних звуків; 2. Лінгвістичний аналіз – зіставлення з артикуляційними особливостями губних приголосних. Для забезпечення валідності експерименту та досягнення однакових умов для досліджуваних губних консонантів, аудіо попередньо опрацьовували. Для опрацювання сигналу було використано аудіопрограму GoldWave. У такий спосіб було досягнуто "технічну" рівність досліджуваних звуків. Зі всієї групи звуків відібрано найбільш репрезентативні варіанти реалізації кожної досліджуваної фонемі (вимовленої в складах, у найбільш незалежних позиціях, а також у тексті). При акустичному аналізі зважали на особливості фонаційної одиниці, змінність якої залежить від багатьох чинників (позиції у слові, віку, професійного статусу мовця). Реалізація алофонів кожної губної фонемі досліджували у вимовлених фонетичних словах і синтагмах. Сегментування мовленнєвого потоку на вимовні одиниці відбувалося з урахуванням розширених артикуляційно-акустичних характеристик алофонів, їхньої реалізації у складі як мінімальної одиниці вимови, поєднання компонентів вокалічного та консонантного походження, їхньої взаємопроникності.

Виклад основного матеріалу. Завдяки такому аналізу ми встановили, що для представниці західного регіону України, яка як телеведуча володіє українською літературною мовою, характерна типова реалізація губних фонем – /b/, /b/, /p/, /m/, /f/.

Акустично активна губна робота як одна з вирізняльних рис групи губних приголосних виражалася низьким форматним значення всіх формант та руйнуванням або послабленням

резонансів у спектрі перших двох формант. Зауважимо, при /в/, /f/ фіксували руйнування резонансів до F2, при носовому губному /m/ резонанси руйнувалися й у траєкторії F2, і вище – F3-F4. Руйнування/послаблення резонансів у траєкторії F2 є ознакою лабіальності, а F3 і F4 для носового губно-губного – назальності, зокрема руху увули для відкриття носової порожнини. Ознаки способу творення, за якими у середині класу губні приголосні поділяємо на зімкнені ([m], [p], [b]) та щілинні ([w], [f] [v]), акустично виражалися: ознакою зімкнення на осцилограмі було коротке збільшення й одразу падіння амплітуди, а вибух мав схожі ознаки, однак за характером коливань він був різкішим, за рахунок більших шумів.

Акустичною ознакою палатальності виступало співвідношення F2 до F3, зокрема наближення другої до третьої і віддалення першої від інших формант. Акустичні дані показали, що загалом для губних характерне звуження в середньопіднебінній зоні в ротовій порожнині й на відміну від складної твердої вимови просування язика вперед при вимові складів з [i], [j]. Тобто губні мають тенденцію до власне м'якості.

Характеризуючи форматні значення лабіальних фонем загалом, зауважимо, що для сонорних визначальними при аналізі є перші дві форманти, значення яких залежить від розташування в ротовій порожнині. Ця риса наближає зазначені фонemi до голосних. Для глухих шумних губних визначальними є три перші форманти. F3 для шумних губних є важливою, оскільки демонструє зміну зон артикуляційного напруження, зокрема активність м'якого піднебіння, надгортанної та гортанної зон, у яких створюється шум.

Аналіз за голосовим джерелом досліджуваних лабіальних показав, що ознакою сонорності, за акустичним аналізом, є затемнена ділянка в межах 200–1300 гц, що маємо на спектрограмах фонем /в/, /m/. Сонорність більш виражена в губно-губному варіантові фонemi /в/, у складі якого більше вокалічних складників, по відношенню до губно-зубного, у якого за рахунок зубного фокусу більше консонантних рис. Шумним губним, до яких належать /f/, /p/, притаманне дещо вище значення формант

у порівнянні з сонорними і дзвінком [b]. Амплітуда коливань шумних губних приголосних є меншою по висоті або й взагалі відсутньою, наприклад, для [p], неперіодичною, переривчастою. Щодо глухості та дзвінкості шумних губних слід сказати, що ознаками глухих лабіальних консонантів, а саме фонемі /f/, /p/, є діапазон реалізації у смузі другої форманти. Virізняльною рисою дзвінкої губної /b/ є діапазон реалізацій та форматний склад, схожий до сонорних, а от нижча амплітуда, її характер вказують на шумове джерело походження.

Характеризуючи алофони, наголосимо на тому, що Леся Вакулук вимовляла /b/ зі збереженням сонорності, тобто в її мовленні домінував губно-губний алофон [w]. Вокалізація в кінцевій позиції слова чи складу системна в телеведучої, а часом в цій позиції навіть спостерігали чергування в/у. А от оглушення в до ф в мовленні представниці західного регіону України поодинокі, що може бути пов'язано як із технічними можливостями передання звуків в акустичному сигналі, так і свідченням порушення нормативної вимови.

Висновки. Такі результати свідчать про потребу продовження вивчення реалізації лабіальних консонантів. Перспективою наступних наукових розвідок стане комплексний аналіз реалізацій губних приголосних фонем із використанням експериментально-фонетичного методу для вивчення індивідуальних мовних систем представників інших регіонів України. Це дозволить сформулювати базу емпіричних даних про функціонування мовних одиниць та тенденцій подальшого розвитку української мовної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бас-Кононенко О. В. Вимовні норми як мірило милозвучності української мови (на матеріалі орфоепічних словників). *Українська мова*. 2019. № 1. С. 103–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2019_1_10
2. Мосенкіс Ю. Л. Поняття млозвучності української мови. URL: <http://trypillia.narod.ru/articles/mylint.htm>
3. Касьянова О. А. Діапазон варіативності губних приголосних у сучасному українському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2021. 249 с.+ 174 л.

4. Прокопова Л. І. Соціолект школярів і німецька літературна вимова. Мови європейського культурного ареалу. Розвиток і взаємодія. К.: Довіра, 1995. С. 163–168.

5. Сучасна українська літературна мова. Фонетика / Плющ Н., Бас-Кононенко О., Дудник З., Зубань О. К. : Київський університет, 2002. 173 с.

REFERENCES

1. Bas-Kononenko O. V. Vymovni normy yak mirylo mylozvuchnosti ukraïnskoi movy (na materialy orfoepichnykh slovnykiv). Ukraïnska mova. 2019. № 1. S. 103–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2019_1_10

2. Mosenkis Yu. L. Poniattia mlozvuchnosti ukraïnskoi movy. URL: <http://trypillia.narod.ru/articles/mylint.htm>

3. Kasianova O. A. Diapazon varyatyvnosti hubnykh pryholosnykh u suchasnomu ukraïnskomu movlenni (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia): dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. K., 2021. 249 s.+ 174l.

4. Prokopova L. I. Sotsiolekt shkolariv i nimetska literaturna vymova. Movy yevropeiskoho kulturnoho arealu. Rozvytok i vzaiemodiia. K.: Dovira, 1995. S. 163–168.

5. Suchasna ukraïnska literaturna mova. Fonetyka / Pliushch N., Bas-Kononenko O., Dudnyk Z., Zuban O. K.: Kyivskiy universytet, 2002. 173 s.

Стаття надійшла до редакції 24.06.23

Oleksandra Kasianova, PhD (Philol.), Assist.

ORCID ID: 0000-0002-4351-412X

e-mail: kasianova.oleksandra@knu.ua

Educational and Scientific Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

WHAT DOES VASYL ZEMLIAK SOUND LIKE?

(based on the audiobook "Tykhonia", voiced by Lesia Vakuliuk)

The article deals with the articulatory and acoustic features of labial consonants, determined in the speech of TV presenter Lesia Vakuliuk, who voiced the story "Tykhonia" by Vasyl Zemliak. The range of realization of labial consonants of the TV presenter is characterized, whose speech, on the one hand, can be considered a sample of the Ukrainian literary language with a real typical reflection of the literary norm, that is, with the preservation of quality typical features of labial phonemes, and, on the other hand, demonstrates her individual, social and territorial features determinants. This article is a continuation of the study of the realization of labial consonants, the study of which was started back in 2013 by O. Kasianova. The interest in studying the realization of labial consonants is caused by the fact that in the speech of Ukrainians we notice the replacement of /b/ by /β/, which is evidence of interference

influence – the Russian positional deafening of sonorous noisy consonants. Such a replacement is a gross violation of Ukrainian orthographic norms. In the Russian language, there is a correlation pair based on the feature voiced-voiceless [v] – [f], in contrast to the Ukrainian language, in which at the beginning of a word, before a consonant and at the end of a word after a vowel phoneme /ø/ is indicated, that is, it gets rid of that small particle as well noise inherent in the labial consonant. The interest in the topic is also caused by the fact that linguists have observed a trend over the last several decades to a decrease in the general level of pronunciation quality, which is associated with long-term Ukrainian-Russian interlinguistic relations.

Keywords: *speech, sound, phoneme, labial, consonant, experimental phonetic method, acoustic reception.*